

## РЕЦЕНЗИЯ

От проф. **Иван Димитров Карайотов**, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

На дисертационния труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ „Архитектурни паметници, представени върху монетите на градските управи в Тракия и Долна Мизия I-III в. сл. Хр.“ от докторантката **Мирослава Добромирова Доткова**.

Структурата на предоставения ми за рецензиране дисертационен труд е продиктувана от самата тема и от каталогизирания от кандидатката нумизматичен материал. Трудът започва с Въведение и Историографски преглед, следват седем глави, Заключение, Литература, Каталог, Таблици с илюстрации и Списък на илюстрациите.

Във Въведението Доткова подчертава значимостта на темата, която си поставя за цел да разработи, формулира задачите, които си поставя и подхода си към тяхното разрешаване. Накратко се спира и на териториалния обхват, фиксиран в разработките ѝ. Още тук тя изброява архитектурните съоръжения върху монетните типове, които ще търси и интерпретира – култови постройки, укрепления, триумфални арки, обществени сгради, панорамни изображения на градове и т. н. Подчертава също така, че освен икономически мотиви градските управи използват локално монетосечене „*като символ на своята автономия - израз на определен статус*“. Това според нея са уникални данни за външния вид на архитектурните паметници в Тракия и Долна Мизия. Само от монетните изображения ние можем да си вадим определени заключения, защото при археологически разкопки се откриват само техните субструкции и при по-голям шанс понякога детайли от тяхната архитектурна украса.

Историографският преглед на труда започва с обзор на литературата, тематично свързана с темата. Първите цитирани съчинения датират от епохата на западноевропейското Възраждане. След това кандидатката центрира вниманието си конкретно върху публикации на паметници от региона, който е предмет на нейната разработка. Тяхната интерпретация започва още с класическия труд на Й. Екел. Съвършено естествено по-подробно са разгледани съчиненията, които касаят монети, сечени от градските управи в провинциите Тракия и Долна Мизия, които са предмет на дисертационния труд. Доткова констатира досегашна „неравностойност“ при публикуването и интерпретацията на монетните типове с архитектурни изображения.

Тя съвършено правилно намира, че на определени градски центрове са посветени много повече публикации, отколкото на други. Проблематиката, според нея, се засяга поединично и липсват обобщителни съчинения за изследвания регион. Този факт до голяма степен определя ползата от нейните усилия да обобщава нумизматичния материал и придава на нейния труд дисертабилност и актуалност. Докторантката добросъвестно очертава заслугите на: Никола Мушмов, проф. Тодор Герасимов, проф. Йорданка Юркова, Камен Колев и по-младите български нумизмати, които имат приноса при публикуването на архитектурни монетни типове. Не са пропуснати и чуждите автори, които се занимават с темата в своите корпусни съчинения. Сред тях се откроява добрата познавачка на Балканското монетосечене Едит Шьонерт-Гайс. При този преглед Доткова с право констатира „фрагментарния” и „каталожния характер” на досегашните нумизматични разработки и липсата на обобщително съчинение върху „представянето на паметниците на архитектурата върху монети на градовете в Тракия и Долна Мизия.

В главата „Изображения на култови постройки” на базата на събрания и калогизиран нумизматичен материал се стига до извода, че храмовете и светилищата заемат централно място сред другите архитектурни обекти, гравирани като реверсни монетни типове. Те според нея съставляват цели 2/3 от познатите й архитектурни паметници, изобразени върху монети. Според Доткова религиозните култове всъщност определят градската идентичност.

Храмовите реверсни типове са интерпретирани в хронологичен порядък и за докторантката е характерен точен количествен анализ на емисиите по градове и императори. Това всъщност е един от обобщителните елементи на нейното съчинение, който заслужава адмирации. Съвършено правилно е направено заключението, че в много случаи един и същ храм е гравирани върху емисии на няколко императори. Доткова систематизира архитектурните изображения въз основа на броя на фасадните колони, използвайки арсенала на архитектурните термини, характерни за история на архитектурата и класическата археология. На тази база се прави и иконографски анализ на монетните изображения и авторката постига завидно умение да борави с интердисциплинарния подход. Разделението на храмовете на дистилни, тетрастилни, хексастилни и храмове в  $\frac{3}{4}$  профил е разпределено от нея по градове. Установяват се и редки монетни типове с изобразени перистилни храмове. Гравьорите отразяват и съответните ордери на храмовете – корински, йонийски и дорийски. Обръща се внимание и на украсата на самите колони т.е. наличието на монолитни и

орнаментирани с спираловидни или вертикални канелюри носещи елементи. Проследено е емитирането им по градски монетарници. Изобщо всички архитектурни особености на гравираниите върху монетни печати храмове са изчерпателно и перфектно описани и систематизирани от докторантката. Включително и ентазисът на самите колони. Архитектурните особености при определени градове не само са описани, но са потърсени и успоредици сред архитектурни елементи, откривани при разкопки в градовете, където са отсечени. Още един белег на интердисциплинарност, обогатяващ тезата на Доткова.

Нейното изследване компенсира липсата на археологически проучвания на останки от храмове в редица градове в Тракия и Долна Мизия, защото, както констатира изследователката *„за техния вид може да се съди само по монетните изображения“*. Във втората част от тази глава храмовете са подробно разгледани по типове, разграничени въз основа на броя на фасадните колони. Според мене трябва да съжаляваме, че така и не са изследвани археологически два храма (светилища) на Аполон, които според епиграфски паметници се намират недалеч от градището на Деултум. Единият е посветен на Аполон Карсенос и се намира на връх „Шилото“ край Бургас, а вторият, посветен на Аполон Агнос е на другия бряг на Мандренското езеро недалеч от село Твърдица. Дали някой от тях не е гравирани върху описания хексастилен храм върху монета на Деултум в дисертационния труд (Табл. IV, Обр. 15), или храмът се е намирал в самия град? Това засега е трудно да се разбере.

Във част 2, от номерираната с римско II глава монетните изображения на храмове са описани и интерпретирани по богове, хероси и римски персонификации и тя представлява съществен принос в изучаването на религиозните култове в Тракия и Долна Мизия. Тук е разгледан детайлно и проблемът за култа към императора и неговите служители - неокорите.

Третата глава разглежда укрепителните съоръжения като тематичен ресурс за реверсите на монетите на провинциалните градове. Тази част е изключително важна за българската археология, защото от куртините, портите и крепостните стени на нашите градове се откриват обикновено само субструкциите и много малки части от суперструкциите. И тук авторката подхожда с нужната предпазливост и това, надявам се, ще предпази нейния труд при тенденциозна реставрация на градските крепости, с които българските земи са изключително богати. Главата завършва с аналитично представяне на монетните изображения с главата на градската богиня с крепостна корона.

По-нататък не са пренебрегнати и редките триумфални арки, уникалният панорамен изглед на Марцианополис и частично представяните изгледи на градове, а също така и определени съоръжения като акведуктите, които са били гордост за античните градски центрове.

Доткова е изключително изчерпателна и систематизира редки градоустройствени елементи като градски фонтани, чешми, обществени сгради, нимфеони с религиозно и светско предназначение и бани при тях. Не са забравени също така гравиранията върху монети олтари и колони и статуи върху колони. Тяхното разглеждане, интерпретация и сравняване с археологически податки също е направено в хронологически порядък по императори.

Последните десет страници на труда представляват подробно заключение, което обобщава интерпретирания нумизматичен материал и съдържа генералните изводи на Мирослава Доткова.

От богатия, съдържащ 143 заглавия списък на литературата може да се заключи, че докторантката до голяма степен е изчерпила българските и чуждите съчинения, свързани с темата, която разработва. Каталогът е систематизиран ясно и прегледно с точни описания на монетните аверси и реверси. Те съответно са илюстрирани в таблици, снабдени със списък на илюстрациите.

Докторантката е предпазлива и не прави прибързани заключения за буквални съвпадения между изображенията на храмове върху монетите и действителните архитектурни характеристики на храмовете в градовете на Тракия и Долна Мизия през римската епоха. Използва археологически и епиграфски данни при анализа и при формулирането на заключенията си. За една от портите на София е използвано релефно изображение върху каменен блок

Едно от заключенията на докторант Доткова е: *„В сравнение с изображенията на култови постройки, които притежават значителна степен на консервативност, изображенията на укрепителни съоръжения се променят по-често. При различните императори при тях се въвеждат нови елементи, които ги правят по-лесно датируеми – напр. покритията на кулите, които се появяват по времето на Северите.”*

Трябва още веднъж да се подчертае, че това е първото подробно обобщаващо съчинение върху иконографските проблеми на архитектурни паметници в градските центрове на Тракия и Долна Мизия. Дисертационният труд на Доткова дава възможно

най-пълната урбанистична картина в тези римски провинции на базата преди всичко на монетните изображения, съпоставени с наличните археологически данни.

Типовете архитектурни паметници върху монетни изображения са точно разграничени и систематизирани перфектно. При това нумизматичните данни анализирани и подкрепени от разнородни изворови сведения, от близки исторически дисциплини и това, както вече подчертах има интердисциплинарен характер.

В труда на Доткова са направени и съответните изводи за състоянието на локалните култове, практикувани във всеки от градовете, който сече каталогизираните монети.

Там, където е възможно Доткова прави интересни изводи за специфичните архитектурни особености на гравиранията върху монетни реверси недостигнали до нас паметници. В каталога не липсват и непознати до този момент монетни типове и това обогатява нашите знания за провинциалното бронзово монетосечене в нашите земи.

Мирослава Доткова е реализирала сериозни публикации по темата в престижното българско издание „Нумизматика, сфрагистика и епиграфика“. Това са изследванията: „Архитектурни паметници, представени върху монетите на Топир“ (Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, V, 2009) и „Нови монетни типове и варианти на Анхиало“ (VI, 2010).

Като във всяко човешко творение и в разработките на Мирослава Доткова могат да се забележат някои грешки, които обаче имат формалистичен характер. На стр. 4, 7 (два пъти), 8, 11, 28, 36 и др. докторантката употребява израза „*автономни емисии*“ вместо по-правилното, според мене градски емисии, както е на стр. 78, където съвършено правилно е употребен израза „*градските емисии в Тракия и Долна Мизия*“. В литературата за съчинението на Берендт Пик „Монетни изображения от римската епоха в България“. София е посочена 1938, докато година на публикацията, а тя е 1931 г. и цитирането в текста на стр. 44 е абсолютно точно. На стр. 57 четем израза „*едно неокорство*“ вместо една неокория (речника на Дворецки). Неволно допусната е грешка и на стр. 64. Доткова говори за храм на Аполон, върху монета на Месамбрия, сечена при Гордиан III. Аз познавам само монети от Гордиан III и Транквилина с тетрастилен храм на реверса и със статуя на Асклепий. По-нататък Доткова специално обръща внимание на месамбрийския тетрастилен храм и на стр 67 пише: „*За популярността на култа към него (Асклепий) може да се съди по факта, че върху монетите на някои градове като Месамбрия единственият храм, който се представя, е този посветен на Асклепий (Karayotov 2009,164)*“. На стр 83 където се говори за

Ποσειδων, представен в качеството на покровител на градските порти θεοι προπυλαιου трябва да стане в единствено число и да се напише с «θ» θεός προπυλάιος .

Независимо от посочените формални грешки оценявам, че докторската теза „*Архитектурни паметници, представени върху монетите на градските управи в Тракия и Долна Мизия I-III в. сл. Хр.*” е разработена безупречно и талантливо. Смятам, че тя съдържа оригинални научни приноси преди всичко с интердисциплинарния си подход в интерпретациите и с перфектния иконографски и стилев анализ на нумизматичния материал. Големи са постиженията и при търсенето на успоредици сред археологическите и пластическите паметници. Почти на всяка страница от труда си Доткова се предпазва от крайни категорични заключения и подчертава най-сигурните и възможно, най-вероятните от тях. Дисертацията демонстрира задълбочени теоретични познания на кандидатката в областта на класическата археология и безспорни умения да анализира нумизматичния материал обективно и рационално. Оценявам високо предоставения ми от журито труд и съм убеден, че са налични съвършено безспорни основания да бъде присъдена на колегата **Мирослава Добромирова Доткова** образователната и научна степен „доктор”.

Проф. д.и.н. Иван Карайотов

Ул. „Съединение” № 8

8000 Бургас

E-mail: [karayotov\\_iv@yahoo.com](mailto:karayotov_iv@yahoo.com)

<http://www.ivankarayotov.hit.bg/>

<http://shu-bg.net/teacher/1227860265-prof.-d-r-ivan-dimitrov-karaiotov>